

Pääkirjoitus

Sidoksen ongelmasta

Jaana Maksimainen & Kaisa Ketokivi

Sosiologia tieteenalana syntyi pohtimaan sosiaalisten sidosten mahdollisuutta modernissa yhteiskunnassa. Durkheim määritteli *Itsemurha*-teoksessaan (1951) sosiologian tehtäväksi ”sosiaalisten faktojen” tutkimisen. Nämä faktat hän näki yhtä kestävinä kuin vaikkapa biologian tai psykologian faktat. Tieteenalan alkutaipaleella oli tärkeää merkitä sosiologialle oma erillinen alueensa. Samalla Durkheim kuitenkin tarkasteli rohkeasti ihmisluonnon, psyyken ja sosiaalisten suhteiden välistä asetelmaa ja totesi, että sosiaalisten sidosten kiinnipitävä voima suojelee ihmisiä luontaiselta egoismilta, jolle ei ole luonnollista tai sisäsyntyistä vastavoimaa, altruismia (Arppe 2014). Kysymys sosiaalisten sidosten hajaantumisesta ja huoli yhteisöjen purkautumisesta on luonnehtinut sosiologista katsetta nykypäiviin saakka. Voisi jopa väittää, että kysymystä sosiaalisten sidosten löyhtymisestä on vaikea esittää ilman huolta yhteisösidosten tyhjenemisestä (Klinenberg 2012).

Olemme antaneet erikoisnumerollemme kunnianhimoisen ja ytimekkään nimen *Sosiaalinen sidos*. Sosiaalisella sidoksella tarkoitamme kysymystä siitä, mikä liittii ihmisiä yhteen ja pitää

yllä erilaisia sosiaalisia muodostelmia. Otsikko voi tuntua mahtipontiselta, mutta sen suuruus juontuu siitä merkittävydestä ja haastavuudesta, jotka liitämme sosiaaliseen sidokseen klassisena sosiologisena ongelmana. Taustalla on ajatus, että nykysosiologisen tutkimuksen hajaannuttua yhä erilaisempiin temaattisiin, poikkitieteellisiin ja teoreettisiin keskusteluihin on tärkeää palata juurille ja pohtia sitä, mikä tekee sosiologiasta sosiologiaa.

Erikoisnumeron viime metreillä oli ilahduttavaa huomata, että emme olleet asialla yksin. Rovaniemellä pidettyjen vuoden 2014 Sosiologipäivien teemana oli ”Kiinnipitävät siteet”. Päivien kutsussa esitettiin kysymys yhteiskunnan mahdollisuudesta pohtimalla yhden teoreettisen vastauksen sijaan konkreettisesti sitä, mikä ihmisiä toisiinsa kiinnittää, kuinka yhteisöt syntyvät, toiminta verkostoituu, sidokset syntyvät ja tavat tapaistuvat. Juuri tällaisia kysymyksiä tässäkin numerossa analysoidaan. Emme ole tarjoilemassa mitään aivan uutta ja ennenkuulumatonta tulkintaa sosiaalisen sidoksen ongelmasta. Tavoitteenamme ei myöskään ole valaista sidoksia niiden kaikessa

kattavuudessa ja monimutkaisuudessa. Sen sijaan haluamme nostaa tämän tieteenalaamme aina puhuttaneen ongelman uudelleen tarkastelun kohteeksi.

Tämän paljolti läheissuhteiden sidoksellisuuteen keskittyvän numeron tarkoituksena on virittää laajempaa keskustelua siitä, millaisista sosiaalisen sidoksen kysymisen tavoista sosiologian kannattaa pitää kiinni, ja millaisia uudenlaisia tarkastelutapoja tarvitaan. Nykymaailmassa, jonka keskinäisen riippuvuuden sidokset ovat moniaineksisia, globaaleja ja kompleksisia, sosiaalisten sidosten hahmottamisesta tulee entistä vaikeampaa. Erikoisnumeroa motivoi Norbert Elias (1978) ajatus sosiologian tehtävästä analysoida laajalle leviäviä sidoksia, jotka ovat yhtäaikaaisesti oman toimintamme synnyttämiä ja meille itsellemme läpinäkymättömiä. Kysymys sosiaalisesta sidoksesta on yhteiskunnallisesti väistämätön. Miten suunnistaa sosiaalisen elämän moninaisissa ja moniaineksisissä verkostoissa, jos niiden toimintalogiikkaa ei ymmärretä? Miten luoda tasavertaisia sosiaalisia järjestelmiä, jos sosiaalisten asetelmien merkitystä ei mielletä toimijoiden omasta ja laajemman kokonaisuuden näkökulmista? Mitä monimutkaisemmiksi, abstraktimmiksi ja välittyneemmiksi sidokset globaalissa maailmassa ovat käyneet, sitä enemmän huomiota kysymys inhimillisen sidoksellisuuden järjestymisestä yhteiskuntatieteiltä vaatii. Sosiaalisten suhteiden hahmottamiseksi tarvitaan entistä enemmän oveluutta, avoimuutta ja vilpittömyyttä.

Kysymys ”sosiaalisen” hahmottomuudesta on puhuttanut niin historiallisesti, relationaalisesti kuin materiaalisestikin orientoutuneita ajattelijointa (esim. Elias 1978; Hacking 1999; Latour 2005) sekä suomalaisia nykysosiologeja (Ketokivi 2010; Lehtonen 2008, Paju 2013; Pyyhtinen 2010). ”Sosiaalinen” ja ”sidoksellinen” ovat käsitteinä nykysosiologeille tietyllä tavalla niin tuttuja ja turvallisia, että niiden

annetaan usein vain olla ja selittää itse itsensä. Oletukset sidoksellisuudesta ja sosiaalisuudesta otetaan usein sosiologian itsestään selvinä lähtökohtina, ei selitystä kaipaavina kysymyksinä (Latour 2005; Pyyhtinen 2010). Näin sosiaalinen sidoksellinen jää helposti abstraktiksi kysymykseksi, joka peittää alleen tai rajaa pois sidoksellisuutta välittävät psyykkiset, affektiiviset, biologiset ja materiaaliset seikat. Vaikka avautuminen lähitieteisiin on sosiologian elinvoimalle välttämätöntä, kysymys inhimillisen sidoksellisuuden järjestymisestä on kuitenkin asetettava yhä uudestaan. Mikään muu tieteenala ei tätä kattavasti tee. Miten siis pitää kiinni sosiaalisen sidoksen ongelmasta kotoiltumatta muista tieteistä täysin erillisiin keskusteluihin?

Neurotieteellinen tutkimus tuo hyvin esiin, miten perustavia sosiaaliset suhteet inhimilliselle elämälle ovat. Ne vaikuttavat elimistön tasapainoon: esimerkiksi ruuansulatukseen, uneen ja immuunijärjestelmään (Carter & Porges 2011). Sosiaalisten sidosten rikkoontuminen tai puuttuminen kasvattaa riskiä sekä somaattiseen että psyykkiseen sairastumiseen (Shear & Shair 2005). Aikuisten sosiaalisten suhteiden ja lapsuusiän kehityksen välillä on neurobiologinen yhteys: sosiaalisen sidoksen ja kiintymyksen mekanismi vauvaiässä on yhteydessä aikuisen sosiaaliseen käyttäytymiseen (Henry & Wang 1998). Kun ajatellaan sosiaalisten suhteiden järjestymistä ja niiden tasavertaisuutta, inhimillinen riippuvuus ei ole mitenkään poikkeava tai tiettyihin elämänvaiheisiin liittyvä kysymys vaan väistämätön ja tavallinen osa jokaisen ihmisen elämää (Elias 1978; Kittay 1999; Winnicott 1965). Yksinkertaisesti tarvitsemme toisia ollaksemme ihmisiä. ”Jokainen on jonkun äidin lapsi” (Kittay 1999, 25), eikä vauvaa ilman huolenpitoa ole olemassa (Winnicott 1965, 39). Itsen muotoutuminen ja elämän haavoittuvuus edellyttävät sidoksia toisiin (Cooley 1967; Honkasalo 2008; Ketokivi 2008; Kittay 1999; Mead 1934; Paju 2013; Sayer 2011).

On sääli, että sosiologia on ikään kuin luovuttanut suuren osan inhimillisen sidoksellisuuden tarkastelusta muiden tieteiden haltuun. Psykologiaan verrattuna sosiologia on kohdistanut hyvin vähän kiinnostusta siihen, miten ja milloin opimme sosiaalisen vuorovaikutuksen edellyttämiä kykyjä (Sayer 2011, 118; Scheff 1997). Tällainen välinpitämättömyys on kummallista tieteenalalla, jonka voi katsoa suorastaan omistavan sosialisointikäsittelyn (Sayer 2011, 149). Heini Martiskainen tähdentääkin keskustelunavauksessaan sitä, kuinka tieteenalojen välisellä työnjaolla on hintansa: psykologiatieteet ovat päässeet määrittämään sitä, mistä esimerkiksi äidin ja lapsen välisessä suhteessa on kysymys. Onko sosiologia todella valmis luovuttamaan paikkansa inhimillisesti perustavien sidosten tieteenä vai olisiko yhteiskunnallisella ymmärryksellä sittenkin luovuttamaton paikkansa jopa kaikkein henkilökohtaisimpien suhteiden analyysissa?

Erikoisnumeron tekstit ottavat tarkastelun kohteeksi sosiaalisen sidoksellisuuden muotoutumisen erityisesti henkilökohtaisiksi miellettyissä suhteissa. Numerossa lähestytään sosiaalista sidosta empiirisesti avoimena, yhä uudelleen erityiseen tarkasteluun joutuvana sosiologisenä ongelmana. Artikkeleissa ja keskustelunavauksissa tartutaan sidoksen kysymykseen ennen kaikkea perhe- ja läheissuhteista käsin. Niissä analysoidaan avioliittoa, parisuhdetta, avioeroa, uusperhettä, adoptiota, äidin ja lapsen välistä sidosta ja perheen välityksellä rakentuvia statushierarkioita. Perhesuhteet (tai neutraalisuutta tavoittelevin nykykäsittein ilmaistuna läheissuhteet) muodostavat hedelmällisen pinnan sosiaalisen sidoksen analyysille yhtäältä siksi, että ne eräänlaisina sidoksen prototyyppinä antautuvat erinomaisesti teoreettiselle ja empiiriselle tarkastelulle ja toisaalta siksi, että tällaiset suhteet – lapsiin, puolisoon, vanhempiin, sisaruksiin, sukulaisiin ja ystäviin – ovat yksinkertaisesti meille niin tärkeitä. Näiden suhteiden analyysi nostaa esiin tapoja tarkastella

”sidoksellisuutta” tavalla, joka antaa näkökulmia mitä erilaisimpien sosiaalisten suhteiden logiikan hahmottamiseen.

Ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan perhesidosten logiikkaa ja perheen rajoja. Kiinnostava kysymys kuuluu: avautuuko perhe? Kirjoittajat Anna-Maija Castrén ja Riitta Högbacka analysoivat eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikkaa perhesidoksissa käyttäen havainnollistavina esimerkeinään ero- ja adoptioiperheitä. Vallitsevan eksklusiivisen perhekäsityksen mukaan yhteen perheeseen mahtuu vain yksi äiti, yksi isä ja heidän lapsensa. Tällainen ulosulkeva ja perheen rajoja korostava näkemys sopii kuitenkin huonosti yhteen perhe-elämän moninaistumisen kanssa. Artikkelit tarkastelee jännitettä ydinperheen varaan rakentuvan eksklusiivisen perhekäsityksen ja moninaisemmin suhteita ja rinnakkaisia perheasemia sisältävän inklusiivisen ymmärryksen välillä. Kun perheen rajoja määritellään uusilla, eri suuntiin vetävillä tavoilla, jännitteisyys eri mallien välillä saattaa jopa entisestään tihentyä.

Jaana Maksimaisen artikkeli käsittelee länsimaisen avioliiton muutosta, jota sosiologit ovat kuvanneet siirtymäksi instituutiosta suhteeseen. Georg Simmelin sosiologiasta ammentavassa artikkelissa avioliiton muutosta analysoidaan painopisteen siirtymänä muodosta sisältöön tarkastelemalla varhaista avioliitto-opastusta ja nykyaikaista parisuhdetyötä. Analyysin lähtökohtana on avioliitto sosiologisenä muodon ja sidoksen ongelmana. Avioliiton tarkastelu tästä näkökulmasta nostaa esiin myös kysymyksen sidoksen normatiivisuudesta, jota moninaisten ”parisuhdeongelmien” kanssa painiskeleva terapeutti yhteiskunta kirjoittajan mukaan pyrkii välttelemään. Artikkelissa kritisoidaankin nykyaikaiselle parisuhdetyölle ominaista tapaa lähestyä parisuhdetta vain teknisen toimivuuden näkökulmasta, jolloin kysymys inhimillisestä sidoksesta

uhkaa typistyä yksinomaan elämäntaidolliseksi haasteeksi.

Kaisa Ketokivi tarkastelee artikkelissaan sitä, miten sidoksen kysymystä on sosiologisessa ajattelussa ja läheissuhteiden tutkimuksessa käsitelty. Sosiaalisen sidoksen teorioissa perheellä ja läheisillä suhteilla on usein ollut erityinen asema jonkinlaisena sidoksen prototyyppinä. Läheissuhteita käsittelevän nykytutkimuksen kysymyksenasettelut ovat lähellä monia teoreettisia muotoiluja sidoksen kysymyksestä, vaikka niihin vain harvoin viitataan. Artikkelissa pyritään kirkaamaan läheissuhteiden (ja muidenkin suhteiden) tutkimusta nostamalla esiin Durkheimin, Tönniesin, Schmalenbachin, Simmelin, Eliasian ja Scheffin analyttisiä näkökulmia sidoksellisuudesta. Vuoropuhelusta teoreettisen ajattelun ja empiiristen tutkimusnäkökulmien välillä kehitellään analyttinen erottelu ”suhteen”, ”sidoksen” ja ”sosiaalisen sidoksen” käsitteiden kesken. Erottelun avulla voidaan entistä selkeämmin ja rikkaammin tutkia sitä, *miten sitovia* erilaiset empiiriset suhteet ovat.

Keskusteluosion aloittaa Olli Pyyhtisen puheenvuoro, jossa hän pohtii yhdessä olemisen välittyneisyyttä. Pyyhtisen mukaan yhteisöjä tai yhteiskuntaa ei havaita niin kauan kuin ne yritetään nähdä suoraan, koska ne tulevat näkyviin vain välittäjissään. Heini Martiskainen puolestaan kirjoittaa lapsen ja äidin välisestä sidoksesta, johon sosiologiassa ei ole hänen mukaansa osattu tai uskallettu määrätietoisesti kajota. Yhtenä syynä tähän Martiskainen pitää äitiyden normatiivisia piirteitä, joiden vaikeus ja suoranainen sietämättömyys tekevät äitiydestä puhumisen usein hankalaksi.

Omistamme tämän erikoisnumeron viime vuonna 70 vuotta täyttäneelle Riitta Jallinojalle, joka on tehnyt merkittävän uran suomalaisen sosiologian parissa. Moni numeron kirjoittajista on tehnyt

vuosien varrella Jallinojan kanssa yhteistyötä, ja tuon työn jälkiä voi nähdä myös tässä numerossa. Hän saa keskusteluosion viimeisen puheenvuoron. Jallinoja kysyy, miten sidoksia perheessä ja suvussa syntyy, miten niitä ylläpidetään ja miten ne kuihtuvat tai katkeavat kokonaan. Hän näyttää, miten genealogisen läheisyyden, tunteen ja statushierarkioiden toimintalogiikat järjestävät perhesidoksia. Puheenvuorossa nousee esiin Jallinojan mieltä vuosikymmeniä askarruttanut kysymys siitä, miten perhe on instituutiona ollut merkittävä historiallisten muutosten ja sosiaalisten rakenteiden välittäjä mutta samalla myös niiden mullistaja.

Perhe ja läheissuhteet ovat sidoksen kysymyksen tarkastelussa erityisen kiihdyttäviä juuri siksi, että niissä piilee enemmän normatiivista ja moraalista latausta kuin missään muissa suhteissa. Liian usein sosiologiassa redusoidaan ilmiöiden normatiivisuus ja moraaliksi kysymykseksi konventionaalisuudesta (Sayer 2011, 155). Vaikka suhteet olisivatkin sosiaalisesti rakentuneita, ihmiset joutuvat valtavasti pohtimaan sitä, miten toimia oikein suhteessa toisiinsa. Erikoisnumerossa analysoimme ihmisille tärkeitä suhteita pyrkien kunnioittamaan sitä vakavuutta ja merkittävyyttä, jonka ihmiset itse suhteilleen antavat. Ottaen huomioon inhimillisten sidosten hienovireisyyden ja vaikeuden, sekä sen, miten voimakkaita moraalisia tunteita myötätunnosta ja kunnioituksesta vihaan ja häpeään ne synnyttävät, tämän eettisen ulottuvuuden sivuuttaminen sosiologisessa analyysissä tuntuisi melkein pä loukkaukselta (emt., 143–144). Kuten Simmel (1984, 182–183) asian niin kaunosieluisesti ilmaisee, ilman hyvää tahtoa, säädyllyisyyttä ja myötätuntoa yhteiskuntaa ei voisi edes olla. Sosiologiassa inhimillisten suhteiden välttämättömyys onkin ehkä kaikkein voimakkaimmin esillä klassisissa kirjoituksissa, joissa sidosten kauneus ja traagisuus ovat käsin kosketeltavasti läsnä. Moninaisten ja muuttuvien suhteiden maailmassa ne auttavat meitä analy-

soimaan yhä uudelleen ja uudelleen sitä, miten sidos syntyy ja miten ihmeessä yhteiskunta on mahdollinen.

Kirjallisuus

- ARPPE, TIINA. 2014. *Affectivity and the Social Bond. Transcendence, Economy and Violence in French Social Theory*. Surrey: Ashgate.
- CARTER, C. SUE & STEPHEN W. PORGES. 2011. "The Neurobiology of Social Bonding and Attachment." Teoksessa *The Oxford Handbook of Social Neuroscience*, toim. John T. Cacioppo & Jean Decety. Oxford Handbooks Online.
- COOLEY, CHARLES. [1909] 1961. "The Social Self." Teoksessa *Theories of Society. Foundations of Modern Sociological Theory*. Vol. 2., toim. Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegele & Jesse R. Pitts. New York: The Free Press of Glencoe, 822–828.
- DURKHEIM, ÉMILE. [1897] 1951. *Suicide: A Study in Sociology*. New York: Free Press.
- ELIAS, NORBERT. 1978. *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- HACKING, IAN. 1999. *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- HENRY, JAMES P. & SHEILA WANG. 1998. "Effects of Early Stress on Adult Affiliative Behavior." *Psychoneuroendocrinology* 23, 863–876.
- HONKASALO, MARJA-LIISA. 2008. *Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Tampere: Vastapaino.
- KETOKIVI, KAISA. 2008. "Biographical Disruption, the Wounded Self and the Reconfiguration of Significant Others." Teoksessa *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*, toim. Eric Widmer & Riitta Jallinoja. Population, Family and Society, Vol. 9. Bern: Peter Lang.
- KETOKIVI, KAISA. 2010. *The Relational Self, the Social Bond and the Dynamics of Personal Relationships*. Doctoral dissertation. Sociology Research Reports, 263, University of Helsinki.
- KITTAY, EVA FEDER. 1999. *Love's Labor. Essays on Women, Equality and Democracy*. New York: Routledge.
- LATOURET, BRUNO. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- LEHTONEN, TURO-KIMMO. 2008. *Aineellinen yhteisö*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- MEAD, GEORGE HERBERT. 1934. *Mind, Self, & Society from a Standpoint of a Social Behaviorist*. The University of Chicago Press.
- PAJU, ELINA. 2013. *Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- PYYHTINEN, OLLI. 2010. *Simmel and "the Social"*. Lontoo & New York: Palgrave Macmillan.
- SAYER, ANDREW. 2011. *Why Things Matter to People. Social Science, Values and Ethical Life*. Cambridge University Press.
- SCHEFF, THOMAS. 1997. *Emotions, the Social Bond, and Human Reality. Part/whole Analysis*. Cambridge University Press.
- SHEAR, KATHERINE & HARRY SHAIR. 2005. "Attachment, Loss and Complicated Grief." *Developmental Psychobiology* 47, 253–267.
- SIMMEL, GEORG. 1984. *On Women, Sexuality, and Love*. Käänt. Guy Oakes. New Haven: Yale University Press.
- WINNICOTT, D. W. 1965. *The Family and the Individual Development*. Lontoo: Tavistock.